

תקנת עירובי חצרות

שיעור רביעי

עירובי חצרות ושיתופי מבואות

מקורות

- גמ' עא: "מעריבין בחצירות... בפת משתתפין"; רש"י ד"ה ואם רצו, וד"ה ומשתתפין במבוי
- גמ' פה: "מתני'... בחצר שבמבוי"; רש"י ד"ה עירוב משום
- גמ' רמב"ם הל' עירובין פ"א ה"א-ז
- ד. טור סי' שפו "...המבוי לאותו חצר"
- ה. רש"י פא. ד"ה לאפוקי; [מהרש"א, שם]
- ו. חידושי המאירי פה: ד"ה הנותן את עירובו
- ז. ערוך השולחן סי' שפו סעי' א-ב

טור א"ח סי' שפו

מן התורה מותר לטלטל מן החצירות למבוי, אלא שחכמים אסרו מפני שהמבוי חשוב רשות משותפת כנגד החצירות, וגזרו אטו מרשות הרבים לרשות היחיד והתירוהו על ידי שיתוף, שכשם שעירובי חצירות מערב כל בתי החצר, כך שיתופי מבואות משתף כל חצרי המבוי, שגובין פת או דבר אחר ממיני מאכל מכל חצר וחצר ונותנין אותו באחד מן החצירות, ואז אנו רואין כאילו פתוח כל המבוי לאותו חצר.

חידושי המאירי פה: ד"ה הנותן את עירובו

מתני', הנותן את עירובו בבית שער אכסדרה ומרפסת אינו עירוב - פירוש, דקיימא לן דעירובי חצרות צריך שיונחו בבית אחד מן החצר, לא בחצר אלא בבית ממש, וטעם הדבר לפי שהוא להתיר טלטול מן הבתים אל החצר.

ערוך השולחן סי' שפו סעי' א-ב

המבוי לחצרות כחצר לבתים, דמן התורה מותר לטלטל מן הבתים ומן החצרות למבוי אפילו כלים ששבתו בבתים, אלא שחכמים אסרו, וגם זהו מתקנת שלמה ובית דינו, מפני שהמבוי חשוב רשות משותפת כנגד החצרות וגזרו אטו מרה"ר לרה"י והתירוהו ע"י שיתוף, שכשם שעירובי חצרות מערב כל בתי החצר כך שיתופי מבואות משתף כל חצרי המבוי. ולמה בחצרות נקרא עירוב ובמבואות נקרא שיתוף כדי לקצר בדברים וליתן סימן במה אנו מדברים, דאם לא כן היינו צריכים בכל פעם לומר עירובי חצרות עירובי מבואות, ולכן קבעו שם עירוב לחצרות ושיתוף למבואות, וכשנאמר עירוב ידענו שאנו מדברים בחצרות וכשנאמר שיתוף ידענו שאנו מדברים במבואות, וגם שם שיתוף הוא יותר כולל משם עירוב, ולכן במבוי שהכמות יותר גדול מהחצר קראוהו בשם שיתוף.

ובדרך כלל כל פרטי הדינים שוים בעירוב ובשיתוף, ורק בשני דברים יש חילוק, דעירוב אינו אלא בפת ושיתוף הוי בין בפת בין בכל דבר מאכל ובכל דבר משקה כמו שיתבאר, ועוד דעירוב אין מניחין אותו אלא בבית שבחצר ושיתוף מניחין אותו בין בבית בין בחצר או בבית שאין בו ד' אמות או בבית שער ובלבד שיהיה במקום המשתמר.

והטעם פשוט, שהעירוב מקבץ כל בתי החצר לבית אחד, לפיכך צריך להיות העירוב בבית דוקא, ושיתוף מקבץ כל חצירי המבוי לחצר אחת, ולכן די כשיהיה מונח בחצר.

הגמ' במסכת שבת מביאה את דברי התוספתא:

חצרות של רבים ומבואות שאינן מפולשין, עירבו מותרין לא עירבו אסורים. [שבת ו.]
מבואר כי כשם שאסור לטלטל בחצר ללא עירוב, כך אסור לטלטל במבוי ללא שיתוף.

איסור טלטול בחצר ובמבוי ללא עירוב ושיתוף מובא על ידי הרמב"ם בתחילת הלכות עירובין, המזכיר את חצר ומבוי בחדא מחתא:

אבל מדברי סופרים אסור לשכנים לטלטל ברשות היחיד שיש בה חלוקה בדירין עד שיערבו כל השכנים כולן מערב שבת, אחד חצר ואחד מבוי ואחד המדינה, ודבר זה תקנת שלמה ובית דינו הוא. [הל' עירובין פ"א ה"ב]

הרמב"ם מוסיף ומפרט את מעשה העירוב:

ומה הוא העירוב הזה? הוא שיתערבו במאכל אחד שמניחין אותו מערב שבת, כלומר שכולנו מעורבין ואוכל אחד לכולנו ואין כל אחד ממנו חולק רשות מחבירו, אלא כשם שיד כולנו שווה במקום זה שנשאר לכולנו כך יד כולנו שווה בכל מקום שאחז כל אחד לעצמו, והרי אנו כולנו רשות אחת. [שם, ה"ו]

והרמב"ם מסיים:

העירוב שעושים בני החצר זה עם זה הוא הנקרא עירובי חצירות, ושעושים אנשי מבוי זה עם זה או כל בני המדינה הוא הנקרא שיתוף. [שם, ה"ז]

מבואר בדברי הרמב"ם כי אמנם יש שני שמות, 'עירובי חצרות' ו'שיתופי מבואות', אך אליבא דאמת אין ביניהם ולא כלום – לא במעשה העירוב ולא בחלות הנוצרת על ידו.

דברים אלו הולמים את שיטתו העקרונית של הרמב"ם בגדר תקנת העירוב, שפעולת העירוב היא לערב את הרשויות ולהפוך אותן לרשות אחת משותפת¹. בשל כך, אין כל הבדל עקרוני בין עירוב חצרות ושיתופי מבואות: שניהם באים לערב את הרשויות ולהפוך אותן לרשות אחת משותפת, אלא שזה בחצר וזה במבוי. אמנם – כפי שהתבאר בשיעור הקודם – לרש"י שיטה שונה בעניין זה, ולדעתו העירוב מגדיר את המקום בו מונח העירוב כמקום דירתם, וכך החצר מיוחדת לבית זה בלבד.

הטור, המבאר את גדר תקנת עירובי חצרות בדרכו של רש"י², מבאר באופן זה גם את גדר שיתופי מבואות:

¹ שיטתו התבארה בהרחבה בשיעור הקודם.

² כמבואר בדבריו [סי' שסו]: "אבל התירו אותו על ידי עירוב שגובין פת מכל בית ובית ונותנין אותו באחד מבתי החצירות, שעתה אנו רואין כאילו כולם דרין באותו הבית, וכאילו כל חצר מיוחד לאותו בית ואינו דומה לרשות הרבים".

שכשם שעירובי חצירות מערב כל בתי החצר, כך שיתופי מבואות משתף כל חצרי המבוי, שגובין פת או דבר אחד ממיני מאכל מכל חצר וחצר ונותנין אותו באחד מן החצירות, ואז **אנו רואין כאילו פתוח כל המבוי לאותו חצר.** [טור סי' שפ"ג]

מדברי הטור עולה, כי – בדומה לעירובי חצרות – שיתופי מבואות מגדירים את מקום נתינת השיתוף כחצר היחידה השייכת לכולם, וכך המבוי פתוח לחצר אחת בלבד.⁴

אמנם מדברי רש"י במספר מקומות עולה הבחנה עקרונית בין עירוב לשיתוף:

דעירוב החצר לצירוף הבתים הוא להיות כולם כדרים בבית אחד, הלכך בעינין בית הראוי לדירה, ושיתוף המבוי אינו אלא לצרף החצרות. [רש"י סוכה ג: ד"ה דלא גרע]

דעירוב משום דירה הוא, לערב דירתן לעשותן אחת... דשיתוף דמבוי אינו אלא לשתף רשות החצירות שבמבוי. [רש"י עירובין עא: ד"ה ואם רצו וד"ה ומשתתפין]

מדברי רש"י עולה הבדל עקרוני בין עירוב לשיתוף: חלות העירוב מופנית כלפי הדיירים, והיא מגדירה את מקום דירתם; חלות השיתוף, לעומת זאת, מופנית כלפי הרשויות, והיא מערבת אותן לרשות אחת.⁵

עם זאת, בשיעור הקודם התבאר כי גם לשיטת רש"י, חלות העירוב אינה משפיעה על הדיירים בלבד, אלא מחמת העירוב שאר הבתים והחצר נטפלים לבית בו מונח העירוב ונעשים לרשות אחת עמו.⁶ ואם כן, גם לשיטת רש"י, תוצאת העירוב היא שהבתים והחצר הופכים לרשות אחת משותפת. לפי זה יש להגדיר את ההבחנה בין עירובי חצרות לשיתופי מבואות באופן מעודן יותר. מבחינת התוצאה העירוב והשיתוף שווים זה לזה, ושניהם הופכים את הרשויות לרשות אחת; אך דרך פעולת העירוב והשיתוף שונה: העירוב עושה זאת על ידי הגדרת מקום דירתם של כל בני החצר במקום אחד, ואילו השיתוף עושה זאת באופן ישיר על ידי צירוף החצרות השונות לרשות אחת.⁷

שיטתו של רש"י, על פיה יש חילוק עקרוני בין עירובי חצרות לשיתופי מבואות, מבארת היטב את חילוקי הדינים בין עירובי חצרות לשיתופי מבואות:

- א. שיתוף יכול להיעשות בכל דבר מאכל, ואילו עירוב אינו נעשה אלא בפת.⁸
- ב. את השיתוף ניתן להניח בכל מקום המשתמר, ואילו את העירוב יש להניח דווקא בבית.⁹

רש"י מבאר חילוקים אלו על פי דרכו העקרונית, על פיה קיים הבדל עקרוני בין עירובי חצרות לשיתופי מבואות:

ואם רצו לערב ביין אין מערבין – דעירוב משום דירה הוא, לערב דירתן לעשותן אחת... ודירתו של אדם אינו נמשך אחר היין אלא אחר פיתו. ומשתתפין במבוי ביין – דשיתוף

³ וכן העתיק השולחן ערוך [שפ"ג, א].

⁴ וכן כותב הרא"ש בפירושו למסכת נדרים [פח: ד"ה כיצד]: "חצירות הפתוחות למבוי אוסרות זו על זו לטלטל מתוכן למבוי משום דחצירות מיוחדות לבעליהן והמבוי לרבים, וגזרו חכמים דילמא אתי לאפוקי מרשות היחיד לרשות הרבים עד שישתתפו יחד ונראה כאילו דרין כולם יחד במקום שמונח שיתופן".

⁵ הרש"ז ברוידא בהערותיו על חידושי המאירי [פ"ו הערה 592, 638] עומד על מחלוקת זו בין רש"י לטור.

⁶ כן מפורש בדברי רש"י במסכת סוכה [ג: ד"ה ואין מערבין].

⁷ נראה לבאר את טעם החילוק בין עירובי חצרות לשיתופי מבואות, כי רק מבוי, הואיל ואינו בית דירה, יכול להיחשב כרשות אחת משותפת על ידי צירוף החצרות זו לזו; חצר, לעומת זאת, הואיל ויש בה בתי דירה שונים, לא ניתן להחשיבה כרשות אחת משותפת באופן זה, ולכן כך נזקקים להגדיר שכולם דרים בבית אחד, ורק כתוצאה מכך החצר יכולה להיחשב כרשות אחת.

⁸ חילוק זה מפורש בברייתא [עא:; פא:]: "בכל מערבין עירובי חצרות ובכל מערבין שיתופי מבואות, ולא אמרו לערב בפת אלא בחצר בלבד". [עיקר דין זה שנוי במחלוקת רבי יהושע ורבי אליעזר [במשנה פ:]].

⁹ כן מדייקת הגמרא [פה:; פה:]: מדברי המשנה [שם]: "הנותן את עירובו בבית שער, אכסדרה ומרפסת אינו עירוב" – "עירוב הוא דלא הוי, הא שיתוף הוי".

דמבוי אינו אלא לשתף רשות החצירות שבמבוי, ולא רשות הבתים, וחצר לאו בית דירה הוא. [רש"י עא: ד"ה ואם רצו וד"ה משתתפין]

עירוב משום דירה – דמערב להו לבתי דירה כאילו כל בני הבתים דרין כאן, הלכך אי לא חזי לדירה לא מצי שרי, אבל שיתוף לאו משום דירה הוא, דהא לא בתים שייכי ביה אלא חצירות, הלכך לאו דירה בעינן אלא מקום המשתמר. [רש"י פה: ד"ה עירוב]¹⁰

לפי דבריו, מבוי אינו מקום דירה, ולכן השיתוף אמור ליצור שותפות בעלמא, ואילו חצר היא מקום דירה, ולכן העירוב צריך להגדיר את מקום דירתם. בשל כך, כדי ליצור שותפות די בכל דבר מאכל המונח במקום המשתמר, אך כדי להגדיר את מקום דירתם יש צורך בפת המונחת בבית.

עם זאת, בדברי הראשונים מובאים טעמים אחרים לחילוקי הדינים בין עירובי חצרות לשיתופי מבואות.

רש"י עצמו מפרש במקום אחר את טעם הצורך בפת בעירובי חצרות באופן שונה:

לאפוקי מדרבי יהושע דאמר פת אין מידי אחרינא לא... דטעמא משום איבה.

[רש"י פא. ד"ה לאפוקין]

לפי דבריו, חכמים קבעו שלא לערב אלא בפת משום איבה¹¹.

כמו כן, המאירי מנמק באופן אחר מדוע יש להניח את עירובי החצרות דווקא בבית:

דקיימא לן דעירובי חצרות צריך שיונחו בבית אחד מן החצר, לא בחצר אלא בבית ממש, וטעם הדבר לפי שהוא בא להתיר טלטול מן הבתים אל החצר.

[חידושי המאירי פה: ד"ה הנותן את עירובו]

לדברי המאירי, החובה להניח את העירוב בבית אינה משום שהוא מגדיר את מקום הדירה, אלא משום שהוא מתיר את הטלטול מן הבתים לחצר.

טעמים אלו יכולים לבאר את חילוקי הדינים לשיטות הרמב"ם והטור, על פיהן אין חילוק בין עירובי חצרות לשיתופי מבואות. עם זאת, ייתכן ואין צורך להזדקק לטעמים אלו לשיטת הרמב"ם והטור, שכן גם לשיטתם קיים הבדל מסוים בין עירובי חצרות לשיתופי מבואות: אמנם גדר התקנה הוא זהה, אך הוא נעשה במקום שונה; העירוב נעשה במקום הדירה, ואילו השיתוף נעשה במבוי שאינו מיועד לדירה.

בדרך זו מבאר ערוך השולחן את חילוקי הדינים בין עירוב לשיתוף:

המבוי לחצרות כחצר לבתים... והתירוהו על ידי שיתוף, שכשם שעירובי חצרות מערב כל בתי החצר כך שיתופי מבואות משתף כל חצירי המבוי... ולמה בחצרות נקרא עירוב ובמבואות נקרא שיתוף כדי לקצר בדברים וליתן סימן במה אנו מדבר... ובדרך כלל כל פרטי הדינים שוים בעירוב ובשיתוף, ורק בשני דברים יש חילוק: דעירוב אינו אלא בפת ושיתוף הוי בין בפת בין בכל דבר מאכל ובכל דבר משקה... ועוד דעירוב אין מניחין אותו אלא בבית שבחצר ושיתוף מניחין אותו בין בבית בין בחצר או בבית שאין בו ד' אמות או בבית שער ובלבד שיהיה במקום המשתמר. והטעם פשוט, שהעירוב מקבץ כל בתי החצר לבית אחד,

¹⁰ וכן כותב רש"י [עג: ד"ה מסובין]: "דשיתופי מבואות מותר להניחן בחצר שבמבוי, אבל משום עירוב לא, דבית בעינן, דעירוב משום דירה וחצר לאו בר דירה הוא".

¹¹ המהרש"א [שם] תמה על טעמו של רש"י: "לא ידענא מאי איבה שייכא הכא לעניין פת אין מידי אחרינא לא, דלא קאמרינן משום איבה אלא לעניין שלימה ופרוסה". ועי' רש"י [שם] הדין בדבריו; וע"ע חזון איש [קא, ב].

לפיכך צריך להיות העירוב בבית דוקא, ושיתוף מקבץ כל חצירי המבוי לחצר אחת, ולכן די כשיהיה מונח בחצר.
[ערוך השולחן סי' שפו סעי' א-ב]

לפי דבריו, איחוד כל שטח החצר לרשות אחת עושה את הכול לבית אחד משותף, ואילו איחוד כל שטח המבוי לרשות אחת עושה את הכול לחצר אחת משותפת¹². בשל כך, עירוב, המגדיר את הכול כבית אחד, צריך להיעשות בפת המגדירה את מקום הדירה¹³, וכן העירוב צריך להינתן דווקא באחד מבתי החצר. שיתוף, לעומת זאת, הואיל ואינו מגדיר את הכול כבית אחד, אינו צריך להיעשות דווקא בפת, וכן אינו צריך להינתן דווקא באחד הבתים.

לסיכום: רש"י והרמב"ם נחלקים במהות עירובי חצרות: לפי רש"י, העירוב מגדיר את מקום דירתם ושאר הבתים טפלים למקום זה. לעומת זאת, לפי הרמב"ם, העירוב עושה את כל שטח החצר לרשות אחת משותפת.

הראשונים נחלקו האם גדר שיתופי מבואות זהה לגדר עירובי חצרות. לשיטת הרמב"ם, ההבדל בין שיתופי מבואות לעירובי חצרות הוא בשמם בלבד, אך הם פועלים באופן זהה: הגדרת המקום בו הם נעשים כרשות אחת משותפת. בדומה לכך עולה מדברי הטור (הנוקט בשיטת רש"י), כי שיתופי מבואות פועלים באופן בו פועלים עירובי חצרות: הגדרת מקום השיתוף כחצר, וכך למבוי יש חצר אחת בלבד. לעומת שיטות אלו, רש"י סובר כי קיים הבדל עקרוני בין שיתוף לעירוב: העירוב מגדיר את אחד מבתי החצר כמקום דירתם, ואילו השיתוף עושה את כל שטח החצר לרשות אחת משותפת.

קל להבין על פי שיטת רש"י את חילוקי הדינים בין עירובי חצרות לשיתופי מבואות. לשיטת הרמב"ם והטור ניתן לבאר חילוקי דינים אלו בשתי דרכים:

- א. ייתכן והם נובעים מסיבות צדדיות שאינן מלמדות על הבדל עקרוני בין עירובי חצרות לשיתופי מבואות.
- ב. ייתכן והם נובעים מהמקום השונה בהם הם נעשים, היוצר הבדל מסוים ביניהם: עירובי חצרות נעשים במקום דירה, ולכן העירוב צריך להיעשות דווקא בפת ועליו להינתן באחד הבתים.

בעזרת ה' בשיעור הבא נעסוק בדין 'שיתוף במקום עירוב', ודרכו נעמיק את ההגדרות שהתלבנו בשיעור זה.

להערות ולתגובות: שלמה ליפשיץ

lshlomo26@gmail.com

¹² כן עולה מדברי הגמרא [שבת קל:]: "אמר ליה רב חנינא חוזאה לרבה: מאי שנא כי עירבו חצירות עם בתים, דניתקו חצירות ונעשו בתים".

¹³ כעין דברי רש"י דלעיל [עא: ד"ה ומשתתפין]: "דעירוב משום דירה הוא, לערב דירתן לעשותן אחת... ודירתו של אדם אינו נמשך אחר היין אלא אחר פיתו".